

MƏMMƏDZADƏ NILUFƏR ADIL QIZI
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
"Azərbaycan tarixi" kafedrası
II kurs magistrı
m.nilufer@hotmail.com

A.BAKIXANOVUN YERLİ ÇAR MƏMURU KİMİ FƏALİYYƏTİ

Açar sözlər: komitə, məmur, Qafqaz, canişin, dəftərxana

Key Words: committee, official, Caucasus, viceroy, office

Ключевое слова : комитет, чиновник, Кавказ, наместник, канцелярия

A.Bakıxanov XVIII əsrin sonunda - 1794-cü ildə Əmircan kəndində Bakı xanı II Mirzə Məhəmməd xanın ailəsində dünyaya göz açmışdır. Bu vaxt, bir tərəfdən Rusiya, digər tərəfdən İran Azərbaycan torpaqlarına sahib olmağa çalışırdı. Azərbaycanın şimalında xanlıqlar arasında, xanlıqların daxilində hakimiyyət uğrunda mübarizə gedirdi. A.Bakıxanov Tiflisdə, rus ordusu sıralarında xidməti dövründə hələ Qubada ikən öyrəndiyi rus dilini daha da təkmilləşdirmiş və 1822-ci ilin ilk günlərindən Qafqazın baş hakimi A.P.Yermolovun dəftərxanasında mütərcimlik etməyə başlamışdı. Abbasqulu ağa Tiflisə gəldiyi vaxt artıq Azərbaycanın Gəncə, Qarabağ, Şəki, Lənkəran, Şamaxı, Bakı, Quba, Dərbənd xanlıqları rus qoşunu tərəfindən tədricən işğal edilmiş, Azərbaycan torpaqlarının Rusiyaya qatılmasının birinci mərhələsi tamamlanmışdı.[1] Lakin Rus imperiyası Qafqazda daha da möhkəmlənmək üçün Azərbaycan torpaqlarının işğalını başa çatdırmalı idi. Bu dövrdə A.Bakıxanov Gülistan sülhü ilə nəzərdə tutulmuş sərhədlərin müəyyənləşdirməsi komissiyasının işində, Qarabağ əyalətinin təsvirində, Rusiyanın İran və Türkiyə ilə müharibələrində, xüsusilə Türkmənçay sülhünün danışıqlarında, həmçinin rus ordusunun Qafqaz dağlıları ilə müharibələrində və diplomatik danışıqlarında fəal iştirak etmişdi. Bu vəzifədə o, təcrübəli zabit-tərcüməçi, Şərq dilləri və ədəbiyyatının böyük bilicisi kimi şöhrət qazanmış, rus ordusunun polkovniki rütbəsinə qədər yüksəlmiş, Rus, İran və Türkiyə orden və medalları ilə təltif olunmuşdu.[2] Xidmətə başlayandan üç ay sonra A.Bakıxanova praporşik rütbəsi verildi. Erməni zabitləri bundan çox pərişan oldular, A.P.Yermolov istefaya çıxana qədər, 8 il onun hərbi rütbəsinin artırmasına mane oldular. Baş komandanın əmri ilə 1820-ci ilin yazında erməni generalı V.Mədətovun başçılıq etdiyi azərbaycanlılardan ibarət suvari polku dağstanlı qazıqumuqlu Surxay xana qarşı mübarizəyə göndərildi. Bu yürüşdə bir tərcüməçi kimi A.Bakıxanov da iştirak edirdi. V.Mədətovun başçılıqı altında dəstələr dağlar arasında yerləşən müsəlman kəndlərini dağıdır, əhalini qılıncdan keçirildi. Xalqa edilən bu zülmü görəndən sonra A.Bakıxanovun V.Mədətovdan zəhləsi getdi.[3,s144; 4,s476] A.P.Yermolovun dövründə təklənib ermənilər tərəfindən sıxışdırılrsa da, A.Bakıxanov hərbi xidmətdən uzaqlaşmadı. Sonralar A.Bakıxanov Qafqaz Baş idarəsində hərbi qulluqda olan Mədətovlar barədə çara xüsusi bir şikayət məktubu göndərmiş, onların məkrli siyasətini açıq göstərmişdir. O, 1834-cü ildə Varşavada olduğu vaxt bu məktubu Qafqazın keçmiş canişini feld-marşal İ.Paskeviçə vermişdir.[5,s646] O vaxt V.Mədətov vəfat etsə də, yaxın qohumları Mirzəcan Mədətov və başqa ermənilər Qafqazda öz hiyləgər siyasətlərini yeridirdilər. A.Bakıxanov yazırdı ki, erməni zabitləri müsəlman əhalisi arasında qiyam əhval-ruhiyyəsi yaratmağa çalışdılar. Odur ki, onları qəzəblənib qiyam qaldırmaq üçün xalqı bacardıqca çox soyub-talayır, incidir, min bir əziyyətə düşər edirlər. Hazırda Mirzəcan və qeyri-ermənilər

bu hissi əhali arasında daha da qızıqdırmağa müsəlmanların çara, rus hökumətinə qarşı çıxmasını göstərməyə çalışırdı.[6,s134; 7,s344]

İ.F.Paskeviçdə adamları düzgün tanımaq qabiliyyəti vardı. A.Bakıxanovu təmiz vicdanlı bir insan kimi tanıyaraq, onunla dostluq edir, rütbəsini artırdı, qısa müddətdə onu mayor hərbi rütbəsinə yüksəltdi. A.Bakıxanov Mehdiqulu xanın, Cəfərqulu xanın qayıtmaları barədə tədbir gördü. A.Bakıxanov göstərir ki, Qarabağ xanı məcburiyyət qarşısında vətəni tərk etmişdir və vətənə qayıtmaq fikri ilə yaşayırdı. [8,s144] A.Bakıxanovun sayəsində Mehdiqulu xan yenidən Qarabağa qayıtdı. Bundan təkcə A.Bakıxanov, hətta general Paskeviç də çox sevindi. 1827-ci il iyunun 12-də Paskeviç qərargah rəisi qraf Dibiçə məlumat verdi: «Danışıqların müvəffəqiyyəti və Mehdiqulu xanın bizim tərəfə keçməsi haqqında xəbəri zətı-alinizin hüzuruna çatdırmağı özümə şərəf hesab edirəm. Bu ayın 8-də mən Qarabağdan məlumat aldım ki, xan oraya qayıtmışdır. Onun arxasınca Dərələyəzdən bizim sərhəddimizə üç min köçəri ailəsi köçmüşdür».[9,s435]

A.Bakıxanovun Qafqaz idarəsindəki fəaliyyətini araşdırarkən onun 1840-cı il inzibati məhkəmə islahatlarına düzəlişlərdə iştirakı, xüsusilə, diqqəti cəlb edir.

A.Bakıxanov 1842-ci ildə Xüsusi Komitənin yaradıldığı Qafqaz inzibati idarəsi məmurlarının içərisində yeganə azərbaycanlı idi. A.Bakıxanovun Qafqaz inzibati-idarəsi dövründə Xüsusi Komitə adlı komissiyasının tərkibində fəaliyyəti böyük elmi və təcrübi maraq doğurur, əsrin birinci yarısında Azərbaycanın sosial durumuna, müsəlman zümrəsinin titulları və hüquqlarına aydınlıq gətirir. A.Bakıxanov qeyd edir ki, müsəlman zümrəsinin titulları və vəzifələrin səlahiyyətləri tarixən istifadə olunan zaman qarışıbdır, ona görə də müasir şəraitdə bir adda, yaxud bir anlayışda hər hansı bir şəxsin vəzifə titulunu müəyyən etmək çətindir. O, təklif edir ki, həmin titul və vəzifələri daşıyan zadəganların hüquqlarını müəyyənləşdirmək üçün ancaq XVIII əsrin sonunadək şahların, xanların onlara verilən fərmanlarındakı titul və vəzifələr nəzərə alınmalıdır, çünki keçmişdə şahlar və xanlar titulları və vəzifələri əsilzadələrə verilir. XIX əsrin əvvəllərində hökumət orqanlarında qeyri-qanuni yollarla bəy yazdıranların sayının çoxalması komissiyaların yaranmasının başlıca səbəbi idi. A.Bakıxanovun verdiyi təklifi əsasında həmin komissiyalar yoxlamalar aparmışdır. Çar hökuməti həqiqətən həmin komissiyaların tərkibinə bəy silkinə mənsub olanları daxil etməyə çalışırdı.[10,s195]

Beləliklə, A.Bakıxanov tarix, fəlsəfə, ədəbiyyat sahəsində elmi biliklərin geniş diapazonuna malik rus məmuru idi, o təkcə Qafqaz inzibati idarələrində deyil, hətta Rusiya dövlətinin hökumət aparatlarında tanınırdı.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. http://az.wikisource.org/wiki/Abbasqulu_ağa_Bakıxanov
2. <http://islammektebi.org/index>
3. Глинка С.Н. Описание переселения армян Азербайджанских в пределы России. Баку-1990, с.144
4. Колониальная политика российского царизма в Азербайджане в XIX в. ч. II, М.Л., 1937, с. 476
5. Современники о А.Бакыханове. Баку-1975, с.646
6. Бакиханов А. Общій исторический взгляд на страны мусульманские, присоединенные к России // Колониальная политика российского царизма в Азербайджане. М-Л., Б- 1936, ч. I, с.134

7. Бакиханов А.А. Сочинения, записки, письма. Баку-1983, с. 344
8. Глинка С.Н. Описание переселения армян Азербайджанских в пределы России. Баку-1990, с. 144
9. Абелов Н.А. Исследование экономического быта государственных крестьян в Геокчайском и Шемахинском уездах Бакинской губернии Тифлис 1887, с.435
10. Вердиева Х.Ю. Переселенческая политика Российской империи в Северном Азербайджане. Баку-1999, с.195

МАММЕДЗАДЕ А. НИЛЮФАР
Азербайджанский Государственный
Педагогический Университет
магистр, II курс

Деятельность А. Бакиханова как местного царского чиновника

А. Бакиханов, с первых дней 1822-ого года начал работать переводчиком в канцелярии главного судьи Кавказа А. П. Ермолова, принимал активное участие в описании Карабахской провинции, в войнах России с Ираном и Турцией, особенно в мирных переговорах в Туркменчае. А. Бакиханов являлся единственным азербайджанцем среди чиновников Кавказского административного управления созданного Специальным Комитетом в 1842-ом году, он был известен не только в Кавказском административном управлении, но также в правительственных аппаратах Российского государства.

MAMMADZADEH A. NILUFAR
Azerbaijan State Pedagogical
University
Master, second year
m.nilufer@hotmail.com

A.Bakikhanov's activity as a local czar official

A.Bakikhanov has been translator in the first days of 1822 at the A.P.Yermolov's office, who was Head Ruler of Caucasus. He participated about the description of Karabakh province, in the war Iran and Turkey with Russia, particularly at the negotiations of Turkmenchay contract very activ. A.Bakikhanov was the unique azerbaijani among the officials in the administrative office of Caucasus which was created in 1842 by the Special Committee. He was known not only in the administrative offices, even he was known in the government offices of Russia.

Rəyçilər: t.e.n Z.Kərimov, t.e.d S.A.Məmmədov

ADPU-nin Azərbaycan tarixi kafedrasının 15 fevral 2012-ci il tarixli qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №13)